

Kecskeméti Gábor

A Tarnai Andor-díj átvételekor

A Tarnai-tanítványok hajdani csapatából ma itt az Illyés-archívumban a Faludi-díj friss kitüntetettjével, Nagy Lacival ketten kerültünk a figyelem előterébe. Meg kell idéznünk azonban egy harmadik hajdani társunkat is, akinek földi porai előtt ugyanezen a napon tettük végső tisztességünket. Álomban sem gondoltam volna, hogy lesz idő, amikor Bárcki Ildikó alakját is már csak az emlékezet idézheti meg, amikor örökre megszakad a párbeszédünk Nyírbátori Bertalan sermotöredékeinek megítéléséről meg arról, mi a természete az ars compilandi praedicationis és az ars compilandi tabulae eljárásainak. 1989 óta voltunk párbeszédben Ildikóval, amikor az egész Törökvészen és Kuruclesen nekem volt számítógépem egyedül, és hozzám járt át, hogy a később nagy sikert aratott *Orbis Latinus* című tankönyvét begépelje. A tankönyv első mondatai ezek voltak: „Minden életrajz születéssel kezdődik, és halállal végződik. Elmondja, hogy milyen hatások érték az embert, hogy milyen célok vezették, és hogy milyen képességeknek volt a birtokában.”

Attól félek, a Tarnai Andor-díj átvételének ünnepi perceiben erre a három egyszerű és mégis beláthatatlan kérdésre – milyen hatások érték? milyen célok vezették? milyen képességeknek volt a birtokában? – sem Tarnai Andorról, sem Bárcki Ildikóról, sem önmagamról vagy bárki másról szólva nem igen tudnék kielégítő válaszokat adni. Nem az emberekről, inkább a műről próbálok szólni néhány mondatot, arról a műről, amely bizonyos tekintetben közös művünk, ma is együttesen íródik, közös eszmékhez igazodik, a hajdani eszmecserék támpontjai mentén fejlődik, alakul, gazdagodik és változik, mindaddig, amíg valamelyikünk oda tud ülni a billentyűk elé.

Az MTA Irodalomtudományi Intézetében összpontosuló kutatások egyik csoportját, azokat a vizsgálatokat, amelyeket Szauder József és Tarnai Andor kezdeményezett, majd haláláig Tarnai Andor irányított, a szakmai zsargon kritikátörténeti vállalkozásnak nevezi. Amikor a szélesebb közönség számára kívánjuk megmagyarázni, hogy miről is van itt szó, mindig pontosításra és magyarázkodásra kényszerülünk. A *kritika* szó ugyanis itt nem recenziókra,

bírálatokra, ismertetésekre, sőt nem is a bírálati elvekre és szempontrendszerre utal, hanem leginkább a francia *critique* és az angol *criticism* terminussal azonos jelentésű. Vagyis az irodalomról való elméleti gondolkodás teljes körének történeti vizsgálatáról van szó.

Úgy látom azonban, hogy mindezt valójában nemcsak a szakmán kívülieknek nehéz elmagyarázni, hanem a professzionisták között is kevesen vannak, akik ennek az alapvető fogalmi tisztázásnak minden szemléleti következményét érvényesítenék. Pedig Tarnai Andor világos szavakkal jellemezte a helyzetet már 1971-ben, amikor a kritikátörténeti kutatások célkitűzéseit ismertette. „A kiindulópont szerint kutatás és feldolgozás tárgya minden kritikai gondolat, amit kifejtője tudatosan kapcsol bele a már létező teoretikus szférába, és arra jellemző módon, vagyis általában értekező prózában fogalmaz meg. Legnagyobbreszt kimaradnak tehát, s csak kivételesen, jelentőségűtől és az adott korszak viszonyaitól függően tárgyaltnak a kifejezetten szépirodalmi művekben, legtöbbször szétszórtan található megjegyzések.” Így tehát a kritikátörténet anyaga nem azonos az irodalomtörténet-írás anyagával, hanem afölött, amint Tarnai írja: egy második közegként, teoretikus szféraként helyezkedik el. És ugyanott Tarnai még harmadszor is, megejtő egyszerűséggel és nyíltsággal kimondja az episztemológiai kulcsmondatot: „a kritikai eszmék történeti változása a gondolkodásnak más rétegében megy végbe, mint az irodalomé.”

A kritikátörténet számára kijelölt vizsgálati terep, a gondolkodásnak az a bizonyos más, az irodalomtól különböző rétege e mondat olvastán persze nyomban a tudománytörténet területén tűnik fel a tekintetünk előtt. Ilyen értelmű kijelentést tenni azonban megint felületes elhamarkodottság volna, és azt hiszem, távol állt volna Tarnai Andortól.

Egyfelől már 1962-ben figyelmeztetett egy német nyelvű cikkében arra, hogy az irodalomtudomány és a tudománytörténet határa nem mosható el, az irodalomtörténet nem avatkozhatik illetéktelenül a tudománytörténet hatókörébe. Van a tudománytörténetnek egy, az irodalomtörténettel közvetlen érintkezésben álló, körülhatárolható területe, amely alkalmassá tehető irodalomtörténeti használatra, és Tarnai szorgalmazta is, hogy ezt a nem egészen irodalmi, de irodalomtörténeteink számára nélkülözhetetlen anyagot vizsgálat tárgyává tegyünk.

De van a dolognak másik aspektusa is. Az emlékezetes szállóige, az *Extra Hungariam non est vita...* történetét vizsgáló kismonográfiájának módszertanát határozta meg akként Tarnai, hogy az „tudománytörténeti anyagba vágott ideológiatörténeti metszet”. Ezzel kapcsolatban arra kell emlékeztetnem, hogy nemcsak az irodalomtörténész vághat szikrázóan izgalmas ideológiatörténe-

ti metszetet a tudománytörténeti anyagba, hanem az irodalom folyamatosan, naponta hasít ilyen ideológiai metszetet a tudomány földjébe, amiként fordítva is: a tudomány naponta hasít ki narráció- és argumentációtechnikai metszeteket az irodalom televényéből. Könyvem nyitófejezetében hosszan írtam arról, hogy ennek az ontológiai és ismeretelméleti tétű átjárásnak, a határon való sűrű közlekedésnek a felismerésében és rendkívüli jelentőségének megértésében Tarnai Andor évtizedekkel volt képes az európai és az angolszász mezőny elé vágni, és hogy az ezt a szemléletet érvényesítő esettanulmányait egyetemi antológiadarabokként kellene naponta ismertetni az irodalomtörténet-írás és az eszmetörténet-írás ma legfelkapottabb szellemi központjaiban.

Tarnai Andor munkásságának végső szellemi tétjét éleslító szavakkal foglalta össze az az 1984-ben, Klaniczay Tibor által fogalmazott tagajánlás, amely akadémiakénti választásának kezdeményező lépése volt: „...a legmagasabb fokon sajátította el a tények tiszteletét, a források és adatok hiánytalan összegyűjtésének igényét, s a filológiai erudíció műhelytitkait. Ezekkel az adottságokkal azonban nem a filológiai aprómunka tisztaságát eredményezte, hanem igyekezett gazdagítani, hanem elsősorban az ideológiai kérdések megválaszolására, a gondolkodás, az eszmék történetének feltárására, a korszakok, irányzatok szintetikus megragadására törekedett.”

Soha nem lehetek elég hálás a sorsnak, hogy ismerhettem ezt az európai rangú tudóst, hogy szellemi tájékozódásom legfogékonyabb szakaszában találkozhattam az ő legtermékenyebb és legérettebb, egy életút tapasztalatait szintetizáló alkotó korszakával, és hogy olyan bizalmat szavazott nekem, előzetesen és akkor még bizonyosan érdemtelenül, hogy éveken át engedett betekintést alapvető szakmai és erkölcsi eszményeinek napi gyakorlatába, alkalmazásába is. Soha nem lehetek elég hálás a sorsnak azért, mert a szakember értő figyelme mellett az ember szeretetét is éreznem engedte, annak az embernek a szinte apai szeretetét, akivel nemcsak a bölcsészkar régi magyar tanszékén lehettem együtt, hanem az Attila úti lakásban és a lovasi házban, az utcán, a 78-as buszra várva, vagy gyalogosan az Erzsébet-hídon vagy a Gellérthegyen, amikor nehéz, kellemetlen betegségből kiadós sétákkal lábadozott. Azt hiszem, gyarló szavakkal sosem leszek már képes felidézni annak a szellemi kisugárzásnak és érzelmi biztonságnak a csöndes, nyugodt, életető és nevelő erejét, amelyben rövid ideig élnem adatott, és amelyből halálom percéig tudást, ítéletet, szakmai és emberi támpontokat egyaránt meríteni fogok.

Köszönöm a kitüntetést.

Elhangzott: Budapest, 2009. február 25-én.

